

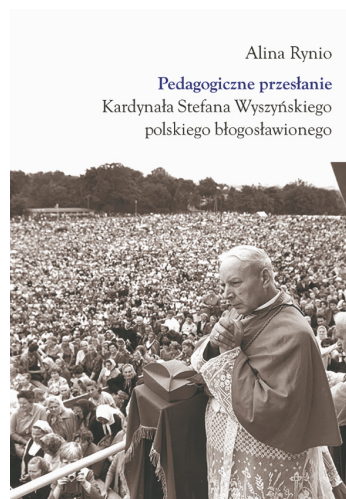
Paweł Juśko*

**Cenne kompendium pedagogicznego
ujęcia nauczania Prymasa Tysiąclecia**
Artykuł recenzyjny książki Aliny Rynio
*Pedagogiczne przesłanie Kardynała Stefana
Wyszyńskiego polskiego błogosławionego, Lublin-
Kraków 2024, ss. 303.*

**A Valuable Compendium of
the Pedagogical Approach to Teaching
by the Primate of the Millenium**
Review of Alina Rynio's Book: *The Pedagogical
Message of Cardinal Stefan Wyszyński, Polish Blessed*

Abstract: This article is a review of Alina Rynio's work entitled *The Pedagogical Message of Cardinal Stefan Wyszyński, Polish Blessed*. This publication is a particular summary of the author's research in this area to date and has a synthesising dimension. It constitutes a 'compendium' of the pedagogical approach to teaching of the Primate of the Millenium, while also extracting the most important content concerning education and subjecting it to a concluding interpretation. It provides arguments for the relevance and attractiveness of Cardinal S. Wyszyński's pedagogical thought. It also organises the scattered state of knowledge and sets out postulates for further research.

Keywords: Cardinal Stefan Wyszyński, pedagogical thought of the Primate of the Millenium, pedagogical dimension of biography, legacy of Cardinal S. Wyszyński.

* Paweł Juśko (ORCID: 0000-0002-8474-604X) – dr, Instytut Pedagogiki; Uniwersytet Rzeszowski; kontakt: pjusko@ur.edu.pl.

- 1 A. Rynio, *Pedagogiczne przesłanie Kardynała Stefana Wyszyńskiego polskiego błogosławionego*, Lublin–Kra-ków 2024, ss. 303.
- 2 *Taż*, *Wychowanie do odpowiedzialności za naród w kazaniach millenijnych Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Summarium”, 34/35 (1985/86) s. 229–239.
- 3 Bibliografia, w: *W służbie Bogu i człowiekowi. Księga jubileuszowa dedykowana Pani Profesor Alinie Rynio*, red. K. Braun, M. Łobacz, I. Szewczak, Lublin 2024, s. 31–50 (zestawiła A. Rynio).
- 4 Oprócz recenzowanej publikacji są to: A. Rynio, *Wychowanie młodzieży w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Lublin 1995 (wyd. 2 popr., Lublin 2001); *taż*, *Idea narodu i odpowiedzialności za naród w kazaniach millenijnych Czcigodnego Sługi Bożego Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Lublin 2020.
- 5 *Spółeczna potrzeba pamięci. Osoba i dzieło Kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia*, red. A. Rynio, M. Parzyszek, Lublin 2017.
- 6 A. Rynio, *Specyfika profilu badań podejmowanych w Katedrze Pedagogiki Chrześcijańskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, w: *Edukacja i wychowanie od XIX wieku do współczesności. Wybrane zagadnienia w kontekście badań historycznych i pedagogicznych*, red. P. Juško, Tarnów 2021, s. 240.

W 2024 r. ukazała się publikacja prof. dr hab. Aliny Rynio *Pedagogiczne przesłanie Kardynała Stefana Wyszyńskiego polskiego błogosławionego* (Wydawnictwo „Scriptum”)¹. Kompendium to poszerza w sposób systematyczny grupę opracowań pedagogicznych podejmujących problematykę nauczania kultywowaną przez Prymasa Tysiąclecia. Znaczący, a w zasadzie pionierski, wkład w ten stan badań ma sama autorka omawianej pracy, która pierwszy artykuł poświęcony wychowawczym aspektom myśli duszpasterskiej kardynała Wyszyńskiego opublikowała jeszcze w 1985 r.² Jej obszerna bibliografia liczy obecnie 31 pozycji naukowych sytuujących się w obszarze nauk pedagogicznych³, które podejmują zagadnienia związane z tą tematyką, w tym trzy autorskie monografie⁴ oraz jedną pracę zbiorową pod jej redakcją⁵. Jak podkreśla, dziedzictwo myśli prymasa Wyszyńskiego wpisuje się poza tym w jeden z głównych obszarów badawczych, realizowanych na przestrzeni lat w kierowanej przez prof. Rynio Katedrze Pedagogiki Chrześcijańskiej KUL⁶.

Warto zwrócić uwagę na swoisty fenomen związany ze stopniowo rosnącym zainteresowaniem pedagogów, wychowawców i nauczycieli nie tylko biografią polskiego błogosławionego, ale również jego spuścizną intelektualną oraz nauczaniem. Profesor Bogusław Śliwerski trafnie zauważył, że:

Spółeczne nauczanie Kardynała Stefana Wyszyńskiego wzbudza zainteresowanie swoją aktualnością nie tylko w kręgach duszpasterskich, co jest zupełnie naturalne, ale także we wspólnotach akademickich, gdzie kształci się przyszłe pokolenia wychowawców, pedagogów, rodziców i osoby służby publicznej. Lata 2017–2020 przyniosły w życiu społeczno-politycznym naszego kraju z jednej strony kontrrewolucyjną zmianę poli-

tyczną, aksjonormatywną, z drugiej zaś poważny kryzys polityczny na tle światopoglądowych różnic i podziałów oraz radykalny spadek religijności wśród młodzieży⁷.

Z powyższą konstatacją korespondują pierwsze słowa autorki zamieszczone we wstępie do jej pracy, w których zaznaczyła, że publikacja jest odpowiedzią na swoje „zamówienie społeczne”, by „ocalić od zapomnienia osobę i nauczanie” kardynała Stefana Wyszyńskiego⁸. Wspomniane zamówienie społeczne nie odnosi się jednakże tylko i wyłącznie do celów memoratywnych, ale jest przede wszystkim wynikiem zasygnalizowanej przez Śliwerskiego „kontrrewolucyjnej” zmiany i kryzysów światopoglądowych, czy wręcz cywilizacyjnych, których doświadczamy w naszej przestrzeni życia społecznego i państwowego. Koniecznością w tym kontekście jest skierowanie uwagi na cenne wychowawczo – zaczerpnięte z naszej historii oraz tradycji – poglądy, koncepcje i teorie, pozornie tylko archaiczne, lecz w swej istocie wynikające z głębokiego zrozumienia „ducha narodu polskiego”. Przywracają one porządek aksjologiczny w obliczu niekontrolowanych, wieloaspektowych transformacji, których ofiarą stała się także, a może przede wszystkim, przestrzeń związana z wychowaniem dzieci i młodzieży, oraz odpowiedzialność za ten proces w ujęciu jednostkowym i instytucjonalnym. Analiza i naukowe rozważania nad tym (często zapomnianym) przeszłym dorobkiem polskiej myśli filozoficzno-pedagogicznej, realizowane przez współczesnych pedagogów, pozwalają zaimplementować na grunt obecnych badań naukowych – i ogólnej społecznej refleksji nad wychowaniem – wartościowe dziedzictwo polskiej teorii i praktyki edukacyjnej.

Publikacja prof. Rynio sygnalizuje jeszcze jedno ważne memento dla obecnych pedagogów, wychowawców

- 7 B. Śliwerski, *Pedagogia Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, „Polska Myśl Pedagogiczna”, 7 (2021) s. 20, DOI: 10.4467/24504564PMP.21.001.13931.
- 8 A. Rynio, *Pedagogiczne przesłanie Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, s. 9.

i nauczycieli. Otóż, należy zaznaczyć, że kardynał Wyszyński nie był twórcą intencjonalnej teorii pedagogicznej (nie można przypisywać jego wypowiedziom języka nauk pedagogicznych)⁹, a w związku z tym nie należy uznawać duchownego hierarchy za teoretyka wychowania. Jego dorobek intelektualny mieści się przeważnie w nurcie teologii, prawa kanonicznego, filozofii chrześcijańskiej, społecznej nauki kościoła oraz w szeroko pojętym nauczaniu duszpasterskim. Kwestię tę niezwykle trafnie rozstrzyga prof. Śliwerski, pisząc:

Doskonale jednak zdajemy sobie sprawę z tego, że właśnie pedagogika jako nauka o wychowaniu czerpie swoje bogactwo i rozwija się – zresztą nie tylko w naszym kraju – bez porzucania prymarnych dla niej źródeł tkwiących w filozofii, historii myśli i doktryn społecznych, jak i szeroko pojmowanej humanistyce, w tym – w tak ważnych dla nurtu pedagogiki chrześcijańskiej – nauk teologicznych. [...] Niesłusznie współcześni pedagodzy wciąż jeszcze nie dostrzegają w rozwoju nauk humanistycznych i społecznych konieczności uwzględniania wzajemnego przenikania wiedzy i odkryć oraz ich interpretacji zarówno w obrębie jednego paradygmatu, jednej metodologii badań, jak i pomiędzy nimi, w poprzek, skoro społeczeństwo, dla potrzeb którego badamy procesy wychowania i kształcenia, nie jest ani jednorodne, ani jednolite, ani monokulturowe, czy tym bardziej pozbawione różnic światopoglądowych¹⁰.

Można zatem odczytywać omawianą tu publikację prof. Rynio jako pewną zachętę do otwarcia się nauk pedagogicznych na nowe przestrzenie poszukiwań twórczych, nieoczywiste źródła wywodu myśli o wychowaniu, lub też uwzględnianie – wspomnianego przez Śliwerskiego – wzajemnego przenikania się wiedzy, odkryć i interpretacji wywodzących się z innych dziedzin nauki.

9 B. Śliwerski, *Pedagogia Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, s. 22.

10 Tamże.

Sytuując omawianą pozycję w dorobku autorki, należy zauważyć, że praca jest swoistym podsumowaniem jej dotychczasowych badań prowadzonych w tym obszarze, ma wymiar syntetyzujący, stanowi „kompendium” pedagogicznego ujęcia nauczania Prymasa Tysiąclecia, wydobywającym z jego przemyśleń najważniejsze treści odnoszące się do wychowania i poddające je konkludującej interpretacji. Potwierdzają to pytania problemowe (badawcze), które autorka sformułowała we wstępie do książki. Po pierwsze pyta, kim był kardynał Stefan Wyszyński, co kształtowało jego osobowość, po drugie, co stanowi o specyfice jego pedagogicznego przesłania i w czym tkwi jego ponadczasowa wartość, po trzecie, na czym polega atrakcyjność, uniwersalność i aktualność poglądów hierarchy, oraz po czwarte, jakie miejsce zajmowało wychowanie młodego pokolenia w duszpasterskiej działalności kardynała, i po piąte, jakie miejsce małżeństwu i rodzinie przypisywał kardynał Wyszyński w swoim pedagogicznym przesłaniu¹¹.

Aby trafnie i precyzyjnie odpowiedzieć na powyższe zapytania, autorka dostosowała do nich strukturę opracowania, dzieląc materiał na cztery główne części, a te z kolei na rozdziały (w każdej części po pięć rozdziałów). Posłużyła się przede wszystkim analizą historyczno-pedagogiczną, wzbogaconą pogłębioną refleksją teoretyczną.

Części pierwsza (*Wychowawcza wartość biografii Kardynała Stefana Wyszyńskiego*) zasadniczo mieści się w nurcie biografistyki pedagogicznej. Profesor Rynio w zwięzłej formie zaprezentowała życiorys bohatera, podkreślając walory wychowawcze i kształcące, ze szczególnym wglądem w te elementy biografii, które pozwalały jej zrekonstruować i zrozumieć uwarunkowania psychologiczne osobowości kardynała Wyszyńskiego, oraz uwypuklić aspekty jego działalności, będące zaczynem intelektualnym prymasowskiego nauczania duszpasterskiego. Ujmując biografię Prymasa Tysiąclecia we wzór osobowy,

11 A. Rynio, *Pedagogiczne przesłanie Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, s. 10.

można wyprowadzić z niego wzorzec wychowawczy, na który składają się dostrzeżone i wyartykułowane przez autorkę w tej części pracy następujące elementy:

- jego ideałem życia była harmonia między Bogiem a człowiekiem;
- ideał ten realizował przede wszystkim w trzech wymiarach: ludzkim – jedność duszy i ciała; wychowawczym – jedność wartości duchowych i materialnych; społecznym – jedność obywateli różnych stanów i przynależności partyjnych;
- częścią tego ideału była też zasada jedności Kościoła z narodem;
- patriotyzm uznawał za przypisany do życia chrześcijańskiego, a także zobowiązanie moralne;
- cenił ludzi, dostrzegał piękno życia i wartość rodziny, obdarzał szacunkiem kobiety;
- potrafił służyć wiernie Bogu, bliźniemu, Kościołowi i Ojczyźnie;
- przebaczał wyrządzone mu krzywdy;
- szanował historię, dostrzegał wartość kultury i tradycji;
- dążył do świętości;
- kierował się wyniesioną z rodzinnego domu dewizą „Ojczyzna – Nauka – Cnota”;
- potrafił czynnie realizować powyższą dewizę, np. służąc w powstaniu warszawskim jako kapłan AK, a w okresie prymasowskim, narażając się m.in. na represje ze strony władz Polski Ludowej za obronę praw Kościoła i wiernych, czy też podczas trzyletniego internowania (1953–1956);
- żył codzienną modlitwą, co uznawał za wartość zwyczajnego życia chrześcijańskiego; taką postawę ukształtowało w nim życie rodzinne i kontakty z wybitnymi duszpasterzami;
- jako kapłan, a następnie hierarcha Kościoła katolickiego, bronił zawsze Kościoła, polskiej tradycji i tożsamości narodowej;

- ofiarnie propagował chrześcijański system wartości i zachęcał do weryfikowania w jego świetle wszelkich prądów myślowych i gospodarczych oraz dokonywania ocen moralnych tychże;
- przestrzegał przed ateizmem, indywidualizmem, kolektywizmem i nadużyciami władzy świeckiej;
- nawoływał naród do odnowy moralnej w życiu rodzinnym, społecznym i zawodowym;
- był człowiekiem wielkiej odwagi, którą czerpał z miłości do Chrystusa, Maryi i Kościoła; zwalczał lęk, był nauczycielem prawdziwej, odpowiedzialnej wolności.

Określając główne pola działalności duszpasterskiej, badaczka wyodrębniła najważniejsze okresy tej aktywności, czyli włocławski, lubelski, gnieźnieńsko-warszawski, okres uwięzienia, okres Soboru Watykańskiego II i związanej z nim odnowy liturgicznej w Polsce, duszpasterskiej posługi wobec Ziemi Zachodnich czy też względem Kościoła katolickiego obrządku łacińskiego na Litwie, Białorusi i Ukrainie (1949–1981)¹². Analizie poddała szczególnie tekst i znaczenie Jasnogórskich Ślubów Narodu oraz program Wielkiej Nowenny przygotowującej wiernych do obchodów Millenium Chrztu Polski (1957–1965). W obliczu zachodzących wtedy w Polsce zmian polityczno-społeczno-gospodarczych, znamienity był zasadniczy cel programowy Wielkiej Nowenny, którego efektem, według Ślubów Jasnogórskich Narodu, miał być „nowy człowiek [...] narodzony z Boga dzięki łasce chrztu świętego”¹³. Trudno nie dostrzec w tak sprecyzowanym celu świadomego przeciwstawienia się Prymasa działaniom władzy socjalistycznej, dążącej do mentalnej przebudowy społeczeństwa polskiego poprzez kreację „nowego człowieka”, określanego wówczas przez kręgi polityczne, naukowe i oświatowe mianem „człowieka radzieckiego” lub *homo sovieticus*¹⁴.

Autorka, podsumowując ten wątek rozważań, podkreśliła znaczenie okresu prymasowskiego odosobnienia,

12 Tamże, s. 82–83.

13 Tamże, s. 84.

14 M. Mazur, *O Człowieku tendencyjnym... Obraz nowego człowieka w propagandzie komunistycznej w okresie Polski Ludowej i PRL 1944–1956*, Lublin 2009, s. 565.

a także towarzyszących mu przez całą posługę duszpasterską prześladowań. Z jednej strony przyczyniły się one do zbudowania autorytetu kardynała Wyszyńskiego w narodzie, czyniąc z niego „wybitnego przywódcę Kościoła, wielkiego Polakami i męża stanu, który przeszedł do historii jako jedna z najwybitniejszych postaci XX wieku”, z drugiej natomiast dały impuls do powstania Ślubów Jasnogórskich Narodu i całej sekwencji powiązanych z nimi takich zdarzeń jak Wielka Nowenna Tysiąclecia, nawiedzenie diecezji i parafii przez kopię jasnogórskiego obrazu, obchody Milenium Chrztu Polski, Społeczna Krucjata Miłości, Ruch Pomocników Matki Kościoła, jubileuszu 600-lecia Jasnej Góry, rozwój duszpasterstwa w sanktuariach maryjnych i popularność ruchu pielgrzymkowego, czy też ogłoszenie Maryi Matką Kościoła podczas obrad Soboru Watykańskiego II. Dziejowym następstwem pracy duszpasterskiej prymasa był jej wpływ na „przebieg przemian społecznych w Polsce, które doprowadziły do upadku ateistycznego totalitaryzmu” oraz do wyboru kardynała Karola Wojtyły na stolicę piotrową¹⁵.

Część druga recenzowanej publikacji nosi tytuł *Ponadczasowa wartość myśli pedagogicznej Prymasa Wyszyńskiego*. Autorka, dążąc do wytłumaczenia specyfiki tego przesłania, skoncentrowała się na przedstawieniu kilku najbardziej znaczących argumentów, przemawiających za jego „obiektywną wartością i wyjątkowością”. Jednocześnie zwróciła uwagę na to, że znajomość prymasowskiego przesłania może przyczynić się do zachowania tożsamości Polaków¹⁶. Dogłębna znajomość nauczania kardynała Wyszyńskiego pozwoliła prof. Rynio rozwiązać obawy o przyszłą, ewentualną dezaktualizację tego przesłania, gdyż jest ono oparte na „realistycznej tradycji greckiej (wywodzącej się od Arystotelesa), wzbogaconej przez kulturę chrześcijańską, a szczególnie przez jej myśl filozo-

15 A. Rynio, *Pedagogiczne przesłanie Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, s. 86.

16 Tamże, s. 99.

ficzno-teologiczną (św. Augustyna, Boecjusza i św. Tomasa z Akwinu)”, z poszanowaniem Ewangelii i nauczania Kościoła¹⁷.

Z podrozdziału odnoszącego się do genezy myśli pedagogicznej kardynała Wyszyńskiego można sformułować zasadnicze wnioski autorki, m.in. że:

- specyfika myśli pedagogicznej Prymasa ujawnia się na płaszczyźnie preferowanych przez niego celów, zasad, form i metod wychowawczych, których podstawę stanowiła integralna wizja osoby ludzkiej;
- jej założeniem była współpraca między podmiotami procesu wychowawczego, czyli wychowującym i wychowywanym (współdziałających z łaską Bożą);
- główny cel wychowania sformułowany został jako wychowanie człowieka, obywatela i świętego;
- metody wychowania to przede wszystkim informowanie, formowanie i inspirowanie;
- dzięki praktycznemu łączeniu prawd teologicznych i filozoficznych można inspirować do działania opartego na wolności, prawdzie i dobru;
- ideał wychowawczy w tej koncepcji integruje rozum (umysł), wolę, serce (uczucia), ale także i inteligencję, naukę, religię, idealizm, realizm, filozofię, wiarę, zdrowy rozsądek, przeszłość i współczesność, autorytet i wolność;
- wprowadza w przestrzeń uniwersalnych wartości – dobra, prawdy i piękna;
- zaleca okazywanie wrażliwości na człowieka na każdym etapie jego życia;
- postuluje umiejętne kierowanie zainteresowaniami dzieci i młodzieży, aby wpoić im nietolerancję na zło;
- głosi ograniczanie karcenia, stosowanie zachęty, przychylność i ukazywanie wzorów osobowych;
- wychowanie pojmowane jest w kategoriach powołania; ma wymiar doskonałościowy (jest to pedagogia

17 Tamże.

„walki o dobro w sobie i wokół siebie, przejawiająca się w pokonywaniu egoizmu, służbie Bogu, bliźniemu i społeczności”¹⁸);

- wychowanie jest służebne względem określenia osobowości wychowywanego i wychowującego tak, by człowiek w sposób odpowiedzialny mógł podjąć swoje zadanie;
- wychowanie jest ogniwem więzi społecznej i historycznej, staje się czynnikiem rozwoju i postępu cywilizacyjnego;
- wychowanie, interpretowane na płaszczyźnie personalizmu chrześcijańskiego, odnosi się do odnowy człowieka w ramach koniecznych, niezbędnych warunków istnienia ładu społeczno-moralnego;
- wychowanie osobowe odgrywa decydującą rolę także w dziedzinach humanizacji, socjalizacji i relacji człowieka do Boga;
- wychowanie jest nośnikiem takich elementów jak: doskonałość bytu, życie, szczęście, rozwój, wysoka wartość ludzkiej egzystencji;
- wychowanie pełni funkcję uspołeczniającą, wprowadza w kręgi społeczności rodzinnej, narodowej i kościelnej;
- wychowaniu, zanurzonemu w refleksji teologicznej, nadaje wartość zbawczą, przy czym niezbędne jest do tego uwzględnienie innych nadrzędnych środków, zwłaszcza sakramentalnych, a także modlitwy;
- w aspekcie psychologiczno-moralnym wychowanie jest zespołem działań i wysiłków ludzkich, zmierzających do osiągnięcia dojrzałości psychosomatycznej, zdobycia nowych wartości intelektualnych, estetycznych, moralnych, a także pełni uczestnictwa w wartościach transcendentnych;
- w aspekcie społeczno-kulturowym, wychowanie odśladania możliwości kreacji nowych wartości kulturo-

18 Tamże, s. 141.

wych, udoskonalania zasad współżycia międzyludzkiego oraz współdziałania w kierunku tworzenia dobra;

- religia pełni szczególną rolę w wychowaniu ze względu na to, że wiara przenika całość ludzkiego doświadczenia, staje się podstawą nowej kultury ustanawiającej prymat „osoby nad rzeczą i bycia nad posiadaniem”;
- dzięki wychowaniu człowiek postrzega siebie w relacji do Boga i nie ignoruje jego obecności w życiu, czym ocala swoją niepowtarzalną wartość.

Rozdział drugi w części drugiej pracy prof. Rynio poświęciła w całości pogłębieniu rozważań nad zagadnieniem „społecznego wymiaru prymasowskiego przesłania”, wskazując w kolejnych podrozdziałach na główne założenia tego wychowania, cele społecznego wychowania osoby, postulowaną konieczność podjęcia odpowiedzialności za naród i jego dziedzictwo kulturowe. Zaznaczyła także, że w nauczaniu kardynała Wyszyńskiego wychowanie w poczuciu wierności wobec ojczystej kultury jest – obok wychowania do odpowiedzialnego życia wiarą – drugim elementem składowym wychowania człowieka do wszechstronnego rozwoju dojrzałej osobowości¹⁹.

W rozdziale trzecim autorka z kolei przywołała argumenty potwierdzające obiektywną wartość oraz atrakcyjność myśli pedagogicznej prymasa. Zauważyła m.in., że:

Praktyczne znaczenie prymasowskiej pedagogii, będącej pedagogią wiary, nadziei i miłości, jakkolwiek, nie jest ona w pełnym tego słowa dającą się opisać teorią naukową, stanowi nader ciekawy i istotny kierunek wychowania człowieka wierzącego, realizującego swoje człowieczeństwo w okolicznościach nie zawsze sprzyjających, co w czasach covidowych i postcovidowych, w których żyjemy nabiera wyjątkowego znaczenia²⁰.

19 Tamże, s. 110.

20 Tamże, s. 122.

W tym aspekcie podkreśliła, że uniwersalizm wychowania w omawianej myśli wyraża się w jej nurcie społecznościowym i w refleksji teologicznej, akcentującej paschalny charakter ludzkiego działania. Wychowaniu dzięki temu zostaje nadana wartość zbawcza (*vide* twierdzenie: „praca wychowawcza ma w sobie coś ze znaku świętego”) przy uwzględnieniu innych środków nadrzędnych, w tym sakramentalnych. Wśród argumentów przemawiających za jej ponadczasowością, badaczka wskazała ponadto na integralność pedagogii kardynała Wyszyńskiego. Hierarcha krytycznie odnosił się do redukcjonistycznych teorii wychowania jednostki i wniósł do swoich przemyśleń kategorię osoby, w której połączył element metafizyczny z filozofią wychowania. Profesor Rynio zaakcentowała, że ten właśnie pogląd inspirująco wpłynął na toczące się dyskusje w kwestii treści wychowania młodego pokolenia, jak również na jej wybory i postawy²¹. Nie bez wpływu na oryginalność i ponadczasowość przesłania pedagogicznego prymasa pozostaje również dążenie do syntezy wielu znanych mu elementów i teorii odnoszących się do rodziny, narodu, państwa i wychowania, harmonijnie adoptującej ten zasób do warunków polskich, czy do polskiej psychiki narodowej. Dzięki potrzebie i umiejętności zmierzania ku syntezie – wywiedzionej od św. Tomasza z Akwinu – kardynał wskazywał na konieczność integrowania i przenikania się wiedzy oraz doświadczeń z zakresów pedagogiki, psychologii, socjologii, polityki czy kultury. Natomiast w sferze aksjologicznej – do budowania całości opartych na wartościach materialnych i duchowych, doczesnych i wiecznych, przyrodzonych i nadprzyrodzonych.

Atrakcyjność pedagogiczna myśli prymasowskiej wiąże się także z tym, że kardynał w swoich przemyśleniach nie pozostawał tylko na poziomie oceny, interpretacji i wyjaśniania błędów, lecz wskazywał także środki

21 Tamże, s. 133.

zaradcze w formie konkretnych wskazań wychowawczych i duszpasterskich.

Na część trzecią omawianej tu pracy, o tytule *Wychowanie młodzieży w duszpasterskiej posłudze Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, składają się następujące rozdziały: *Szanse i możliwości młodzieży w nauczaniu prymasowskim*, *Cele wychowania młodzieży w kontekście pedagogii Roberta Baden-Powella*, *Mądre wychowanie patriotyczne*, *Pokój w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, *Samowychowanie metodą skutecznego wychowania w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*.

Istotną podbudowę myśli pedagogicznej kardynała Wyszyńskiego było bez wątpienia jego osobiste rozpoznanie pragnień, potrzeb i aspiracji młodzieży. Z tej diagnozy jako najistotniejsze można wyeksplikować wnioski odnoszące się do młodzieży, czyli że:

- młodzież szuka własnej tożsamości, pragnie sięgać po to, co jest bardziej ludzkie i wolne;
- dąży do życia szczęśliwego, do spełniania siebie;
- pragnie poznać prawdę, zdobyć mądrość, pełnię człowieczeństwa;
- chce, aby okazywano jej mądrość, moc i siłę, a także serce, pragnie być kochana, a nie tylko krytykowana;
- żąda szacunku względem siebie, nie znosi nietolerancji i dyskryminacji;
- pragnie sprawiedliwości (choć wąsko rozumianej, o zabarwieniu romantycznym);
- chce wziąć odpowiedzialność za własne życie;
- wbrew wyobrażeniom starszych pokoleń, jest wrażliwa w sprawach odpowiedzialności za naród;
- ma pragnienie poznania celu i sensu życia;
- chce poznać argumenty i odpowiedzi na pytania poszukujące dotyczące sprzeczności między dogmatami wiary i twierdzeniami nauki;

- jest wrażliwa uczuciowo, chłonna intelektualnie, szuka własnej drogi życiowej;
- ze swej natury chce być oryginalna, samodzielna, chce zmiany zaistniałej rzeczywistości, posiada ambicję do rozwoju swojej osobowości, ale i „tworzenia czegoś lepszego niż jej ojcowie”, do głębszego poznania prawdy;
- posiada potrzebę aktywności, twórczości, optymizmu, realizmu, zdolności do walki, jest świadoma swoich praw.

Na gruncie powyższych obserwacji i spostrzeżeń, kardynał Wyszyński wskazywał na dynamizmy rozwojowe młodzieży (zewnętrzne i wewnętrzne). Według polskiego hierarchy pojawiający się w okresie młodzieńczym bunt jest wynikiem protestu przeciwko rzeczywistości, przejawem zagubienia i narastającej opozycji wobec pokolenia starszych. Bunt ten jest też nośnikiem tęsknoty za ideałami, także (co szczególnie uwypuklił w swojej koncepcji), za autorytetami, ale tymi przez siebie akceptowanymi. Ogólnie, kardynał Wyszyński postrzegał młodość jako czas przygotowania na drodze do osiągnięcia pełni człowieczeństwa. Przestrzeń do ewentualnych wątpliwości i dyskusji w tym zakresie definiuje zagadnienie, w jakim stopniu nakreślony przez Prymasa obraz młodzieży był zbieżny z rzeczywistością, jak bardzo wynikał z preferencji hierarchy. Badaczka zwraca w tym miejscu również uwagę na to, że koniecznie należy pamiętać o przedstawianiu przez kardynała Wyszyńskiego problemów młodzieży w sposób pastoralny, religijny i głęboko humanistyczny²².

Dalej, na kolejnych stronach publikacji, autorka prezentuje cele i metody wychowania młodzieży w kontekście pedagogiki Roberta Baden-Powella – twórcy idei i organizatora skautingu. Uzasadnia to powiązaniem Prymasa Polski z harcerstwem (m.in. jego przynależnością w okresie młodzieńczym do harcerstwa), które nie

22 Tamże, s. 167.

pozostały bez wpływu na formułowany przez niego ideał wychowania. Te punkty zbieżne, uwidaczniające się również w sposobie ujmowania celów wychowania przez kardynała Wyszyńskiego, autorka omówiła w dalszej części tegoż rozdziału, wskazując na kategorie celów oraz kryteria determinujące ich konstruowanie.

Z perspektywy dostrzegalnej współcześnie potrzeby – a nawet konieczności sformułowania nowoczesnego i aktualnego ideału wychowawczego państwa polskiego – pouczający i inspirujący jest rozdział poświęcony *Mądrości wychowaniu patriotycznemu*. Obszerność tej tematyki, wynikająca m.in. z bogactwa twórczości pisarskiej i homiletycznej kardynała Wyszyńskiego dotyczącej tego zagadnienia, oraz liczna literatura przedmiotu, wymusiły na autorce niezwykle syntetyczne podejście do zaprezentowania tego wątku prymasowskiej myśli pedagogicznej. Paradoksalnie, właśnie to czyni owe rozważania niezwykle interesującymi dla potencjalnego czytelnika. Autorka przedstawiła niejako esencję treści źródłowych, spostrzeżeń oraz konkluzji zaczerpniętych ze wspomnianej literatury przedmiotowej. Podjęte przez siebie poszczególne wątki zamknęła w obrębie podrozdziałów: *Rozumienie narodu i pedagogii narodowej, Naród kategorią eklezjalną i pedagogiczną, Wychowanie poprzez przynależność i uczestnictwo w życiu narodu, Obrona rodzimych wartości, Wychowawcza funkcja dziejów i historii narodu, Potrzeba nowych świętych i błogosławionych, Potrzeba ofiarności gwarantującej wolność*.

Punktem wyjścia do charakterystyki wizji wychowawczej funkcji historii ojczystej według Prymasa Tysiąclecia jest ujmowanie jej jako źródła natchnień i nadziei wynikających z tego, że w polskiej przeszłości narodowej byli ludzie, którzy w sposób wolny, w różnych złożonych i trudnych okolicznościach potrafili opowiedzieć się za dobrem. Jest to wizja mieszcząca się w kategorii

ujmowania historii, która eksponuje jej rolę „nauczycielki życia” (*vide* cyceronskie *historia magistra vitae est*). Taki pogląd domaga się od wychowywanych możliwie dogłębnego poznania i zrozumienia dziejów narodowych. Domaga się też obowiązku szacunku dla przeszłości historycznej, obrony rodzimych wartości kulturowych (również przed obcymi zapożyczeniami), czerpania z dorobku i doświadczeń własnego narodu, w tym z religijności i obyczaju religijnego. Kardynał wyjaśniał, że zarówno zwycięstwa, sukcesy, jak i klęski tworzą prawdę o dziejach ojczystych i to one stanowią, na podstawie wyciąganych wniosków, prawa rozwoju dziejów. Postulując właściwą ocenę ducha minionych wydarzeń, przestrzegał przed powtarzaniem błędów z przeszłości (np. zdradą i sprzedażą Polski). Afirmował chlubne próby ratowania bytu narodowego oraz światłe postaci historyczne, w tym plejadę świętych i błogosławionych, nadając im następnie wymiar wychowawczy.

W tym miejscu warto przywołać, a nawet zaakcentować, trzy tezy autorki dostrzeżone w tym wątku analizy myśli pedagogicznej kardynała Wyszyńskiego (powtórzone w zakończeniu):

1. Dziś, gdy z zgiełku „europeizacji” deprecjonuje się wartość wychowania patriotycznego przywołanie tych prymasowskich myśli uświadamiających nam, że powinniśmy być dumni z tego, że jesteśmy Polakami, bo istotą polskości jest życie szlachetne – jest pokazaniem i przypomnieniem drogi we właściwym kierunku²³.

2. [...] pamięć i znajomość pedagogicznego przesłania Prymasa Tysiąclecia może bardzo pomóc współcześnie żyjącym pokoleniom Polaków i Polek i tym, którzy po nas przyjdą – zachować tożsamość w wymiarze osobowym, narodowym, społecznym i eklezyjalnym²⁴.

3. Jego przemyślenia [...] liczą się także dziś, gdy pedagogika wstydu ponownie dokonuje prób radykalnej „rein-

23 Tamże, s. 200.

24 Tamże, s. 201.

terpretacji”, a tak naprawdę dekonstrukcji naszych dziejów ojczystych i zmierza do zawstydzenia nas naszą historią i kulturowym dziedzictwem [...]”²⁵.

Natomiast w czwartym rozdziale prof. Rynio poruszyła temat pokoju, który przewija się w nauczaniu prymasa. W związku z tym udzieliła odpowiedzi na pytania: czym jest pokój w optyce myśli kardynała Wyszyńskiego, jak prymas definiuje to pojęcie, z czego korzysta i na czym opiera swoje nauczanie w tym zakresie. Następnie dokonała analizy, wyjaśniając, co według hierarchy gwarantuje pokój (tzn. jaki jest jego związek z prawami i obowiązkami osoby), na czym polega współdziałanie człowieka w dziele budowania pokoju, co obejmuje i jak dokonuje się wychowanie do pokoju.

Pokój w myśli prymasowskiej oznacza nie tylko brak wojny i tego wszystkiego, co jest szkodliwe dla dobra jednostki oraz stosunków międzyludzkich, lecz jest także dziełem sprawiedliwości i owocem miłości – darem Bożym. Według kardynała dla zbudowania pokoju konieczna jest wola poszanowania innych ludzi oraz ich godności, a następnie zakorzenienie tej wizji wychowawczej w ewangelicznej Prawdzie, której źródłem jest Bóg. Wychowanie do pokoju obejmuje m.in. przewycięzenie wad, czynienie dobra, szacunek dla drugiego człowieka. Aby skutecznie wychowywać do tej wartości, należy mówić o innych życzliwie, z każdym rozmawiać językiem miłości, mając na uwadze to, że miłość i sprawiedliwość społeczna są najlepszą receptą na piękne życie w pokoju. Odpowiedzialność za wychowanie do pokoju rozciąga się zarówno na rodzinę, czyli na ojca i matkę, jak i na państwo, naród i Kościół.

Wizja pokoju, którą prezentuje kardynał Wyszyński, oparta na respektowaniu ładu moralnego i moralności chrześcijańskiej, otwiera szerokie możliwości działań naprawczych i zapobiegawczych wobec zjawiska

25 Tamże, s. 287.

dehumanizacji społeczeństwa, w tym m.in. przyjęcia liberalnej wizji człowieka. W życiu społecznym podkreśla znaczenie i rolę zasad ewangelicznych, a także dążenie do zachowania wartości moralnych. W wymiarze osobowym zasadnicze znaczenie mają te wartości moralne, dzięki którym możliwe staje się prawidłowe kształtowanie zarówno psychiki, jak i ducha człowieka, dążącego do realizacji swojego celu, czyli dojrzałości osobowej. Pokój (rozumiany jako rezultat personalistycznego porządku społecznego) jest prawem i pragnieniem pojedynczego człowieka i całej rodziny ludzkiej. Przejawia się w postawie miłości bliźniego, braterstwa, życzliwości, działania na rzecz zażegnania groźby wojny, poszanowania praw obywatelskich, spełniania obowiązków wobec wspólnoty narodowej i państwowej. Niezbędnymi składnikami takiego wychowania są takie wartości jak rzetelna miłość w Bogu ku ludziom, sprawiedliwość, odpowiedzialność i solidarność. Trudno nie dostrzec w takim ujęciu wizji pokoju oraz koncepcji wychowania do pokoju swoistego remedium na wszechobecne współcześnie demoralizujące antagonizmy społeczne o podłożu ideologicznym, politycznym i cywilizacyjnym (np. wpływ mediów, bezrefleksyjny rozwój nowoczesnych technologii), które angażują starsze i młodsze pokolenia, skutkując pogłębiającą się atomizacją społeczeństw państw świata Zachodu. Nauczanie prymasowskie powiązane z wychowaniem do pokoju nabiera również szczególnej aktualności w kontekście doświadczanego obecnie realnego zagrożenia wojną, także permanentnego zjawiska powszechnego strachu, utrwalanego przez nieodpowiedzialnych polityków, ekspertów (komentariat) i media, które przepowiadają bezalternatywną nieuchronność przyszłego konfliktu militarnego między Wschodem a Zachodem.

Rozdział piąty tej części opracowania autorka przeznaczyła na naświetlenie kwestii samowychowania jako

metody skutecznego wychowania w nauczaniu kardynała Wyszyńskiego. Refleksję tę zorientowała na ukazaniu czynników aktywizujących i ukierunkowujących wysiłki samowychowawcze młodych oraz wskazanie metod pracy nad sobą, proponowanych w tej koncepcji. Prezentacja tych treści, a także ich analiza, jest cenna m.in. w aspekcie pewnego niedocenienia problematyki samowychowania na gruncie teorii wychowania. W tym miejscu należy tylko zaznaczyć, że prymas przyznawał priorytetowe miejsce pracy samowychowawczej w procesie wychowania, porządkował życie młodego człowieka, proponował dokonywanie głębokiej refleksji nad sobą i własnym postępowaniem, harmonizował świat wrażeń, wyobrażeń, wartości i celów. Badaczka dowiodła, że program kardynała w tym zakresie jest uporządkowany, wewnętrznie spójny, uwzględniający znaczenie modlitwy i sakramentów. Szukając wspólnego języka z młodzieżą, hierarcha rozumiał jej lęk przed ciałem i jego możliwościami, w związku z czym zalecał przewycięzać go przez „krzyż opanowania samego siebie”. Stawiając młodym duże wymagania, daleki był jednak do pozyskiwania ich dla pracy nad sobą za pomocą gwałtu i przemocy. Czynił to jedynie poprzez słowa, mobilizując w młodzieży wolę wiary, miłości i ofiary.

W czwartej części omawianej tu pracy prof. Rynio skupiła się z kolei na zagadnieniu wyrażonym w tytule, czyli *Znaczeniu małżeństwa i rodziny w pedagogicznym przesłaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*. W poszczególnych zaś rozdziałach swoje analizy skoncentrowała na kwestiach szczegółowych, odzwierciedlonych także w następujących tytułach: *Rodzina jako Kościół domowy*, *Psycho-społeczny aspekt małżeństwa i rodziny*, *Potencjał małżeństwa i rodziny*, *Szczególne znaczenie rodziny w chrześcijańskim wychowaniu dzieci i młodzieży*, *Aktualność prymasowskiego przesłania na tle współczesnych czynników dezintegrujących życie rodziny*.

Z nauczania kardynała Wyszyńskiego wyłania się obraz rodziny jako wyjątkowego miejsca przenikania się życia ludzkiego i Bożego, doczesnego i zbawczego, „profanum i sacrum”. Rodzina – jak twierdził – jest najlepszą szkołą miłości i „prototypem życia narodowego i kościelnego”. Polski błogosławiony podkreślał, że rodzina, by mogła ten ideał osiągnąć, musi być „Bogiem silna”, respektować wartości ogólnoludzkie i chrześcijańskie, nie może zabraknąć jej wierności duchowi Ewangelii Chrystusowej. Istotna jest też opiekuńcza rola Kościoła, który jako wzór i fundament życia rodzinnego wskazuje na Rodzinę z Nazaretu.

Rodzina nie może zostać zredukowana jedynie do rzeczywistości biologicznej i materialnej. Priorytetowe miejsce rodziny w wychowaniu wynika z tego, że rodzając człowieka dla społeczności, Królestwa Bożego, Kościoła i posłannictwa życia, przyprowadza zarazem te światy do każdego ze swoich członków, przede wszystkim zaś do dziecka na poszczególnych etapach jego rozwoju. Rodzina jest wielkim „światem społecznym, psychicznym, duchowym i religijnym”²⁶. Jest ona naturalnym środowiskiem dojrzewania każdego człowieka, podtrzymującym jego poczucie własnej tożsamości i godności, jest najlepszą szkołą cnót społecznych, narzędziem humanizacji i personalizacji społeczeństwa. Najbardziej społeczne i integralne wychowanie w rodzinie to wychowanie chrześcijańskie. Jednakże rzeczywistość małżeństwa i rodziny prymas postrzega nie tylko w wymiarze społecznym, psycho-pedagogicznym i kulturowym, ale też w wymiarze sakramentalnym i eklezjalnym (kościół domowy, wspólnota życia i miłości). Traktuje ją jako społeczność naturalną, opartą na nierozzerwalnym związku małżeńskim (wspólnocie duchowej), podniesionym przez Chrystusa do rangi sakramentu. Naturalność małżeństwa jest osadzona na naturalnym podziale

26 Tamże, s. 243.

ludzi na dwie płci, które wzajemnie się przyciągają i uzupełniają na gruncie miłości, czego owocem jest dawanie nowego życia, czyli dziecko. Dla prawidłowego rozwoju dziecka niezbędna jest opieka i uczucie ze strony rodziców trwających w nierozzerwalnym, monogamicznym związku. Wychowanie rodzinne kształtuje osobowość dzieci i młodzieży, ich zainteresowania, upodobania, postawy społeczne, moralne i światopoglądowe. Do tego niezbędne jest przekazywanie na gruncie wychowania rodzinnego właściwych ideałów, systemów wartości i wzorów zachowań, co pozwala młodym ludziom przygotowywać się do przejęcia przyszłych ról społecznych, a także odnajdywać się w różnych sytuacjach życiowych. Obowiązki chrześcijańskiej rodziny dotyczą poza tym wychowania religijnego i szerzej – moralnego. Kardynał Wyszyński z całą mocą podkreślał, że religijność rodziców (pobożność, wprowadzenie potomka w katolicką koncepcję świata) zostawia głęboki ślad w psychice dzieci. Cała sformułowana przez niego koncepcja rodziny i wychowania w rodzinie osadza ją w różnych obszarach życia: wewnątrzrodzinnego, społecznego, narodowego, politycznego, religijnego, moralnego, kulturowego, ekonomicznego i międzynarodowego. Koncepcja ta, budowana na podstawach epistemologicznych, aksjologicznych, ontologicznych i teologicznych, jest ważna m.in. z racji pogłębiającego się współcześnie kryzysu małżeństwa i rodziny. Impasu będącego rezultatem podejmowanych prób dekonstrukcji porządku społecznego, różnych inżynierii społecznych, promowanych postaw relatywizmu społecznego i braku wychowania do właściwie rozumianej wolności. Namysł nad tym pedagogicznym przesłaniem prymasa dotyczącym znaczenia małżeństwa i rodziny pozwala w nim dostrzec „światlany przykład niezawodnej, bo opartej na dekalogu, nauki, która gwarantuje pokoleniowe trwanie i przetrwanie”²⁷.

27 Tamże, s. 277.

Całość omawianej publikacji zamyka syntetyzujące zakończenie (wraz z obszerną bibliografią źródłową i przedmiotową), w którym autorka przedstawiła wnioski i konkluzje wynikające z przeprowadzonych analiz badawczych, odpowiadając zarazem na pytania sformułowane we wstępie, i zamykając tym samym prowadzoną narrację spójnym, logicznym treściowo oraz strukturalnie zwieńczeniem.

*

Recenzowana praca Aliny Rynio przybliży zarówno osobę, jak i osobowość kardynała Stefana Wyszyńskiego, ukazując walory pedagogiczne biografii polskiego błogosławionego. Eksponuje specyfikę jego przesłania pedagogicznego, naświetlając współczesnemu czytelnikowi jego ponadczasową wartość, uniwersalność i atrakcyjność. Autorka wydobywa także z bogatej spuścizny intelektualnej i twórczej prymasa te wątki, które są obecnie szczególnie cenne wychowawczo i mogą stać się odpowiedzią na edukacyjne wyzwania naszych czasów. Należy podkreślić unikalność, wnikliwość i umiejętność wydobywania przez nią esencji zaczerpniętej z autorskiej analizy materiałów źródłowych czy znajomości literatury przedmiotu, co wynika m.in. z wieloletnich badań prof. Rynio skupionych nad myślą pedagogiczną prymasa i zdobytych w tej dziedzinie doświadczeń. Walory syntetyzujące omawianej pracy powodują, że książka może być inspirowa zarówno dla badaczy, którzy dopiero planują lub rozpoczynają własny naukowy namysł nad spuścizną duszpasterską hierarchy, jak również dla tych, już zaangażowanych w takie działania. W tym drugim przypadku istotne staje się bowiem to, że mamy do czynienia z dziełem sumującym i porządkującym rozproszony dotychczasowy stan wiedzy, a także wyznaczającym kierunki

postulatywne dotyczące dalszych badań. Dla nauczycieli, katechetów, pedagogów praktyków, profesjonalnych wychowawców i rodziców przynosi natomiast tak potrzebą refleksję na temat wychowania, uwrażliwiającą na konieczność powrotu do chrześcijańskich i uniwersalnych wartości w pracy wychowawczej, dla której punktem odniesienia powinno się stać personalistyczne ujęcie osoby ludzkiej. Należy zatem zgodzić się ze słowami Anny Gronkowskiej, podkreślającej dużą wartość publikacji Aliny Rynio, która wnosi znaczny wkład do polskiej literatury pedagogicznej²⁸. W swojej istocie jest ona cennym kompendium pedagogicznego ujęcia nauczania Prymasa Tysiąclecia.

Streszczenie: Artykuł jest recenzyjnym omówieniem pracy Aliny Rynio pt. *Pedagogiczne przesłanie Kardynała Stefana Wyszyńskiego polskiego błogosławionego*. Publikacja jest swoistym podsumowaniem dotychczasowych badań autorki w tym zakresie i ma wymiar syntetyzujący. Stanowi „kompendium” pedagogicznego ujęcia nauczania Prymasa Tysiąclecia, jednocześnie wydobywa z niego najważniejsze treści dotyczące wychowania i poddaje je konkludującej interpretacji. Dostarcza argumentów za aktualnością i atrakcyjnością myśli pedagogicznej kardynała Wyszyńskiego. Porządkuje także rozproszony stan wiedzy i wyznacza kierunki postulatywne do dalszych badań.

Słowa kluczowe: kardynał Stefan Wyszyński, myśl pedagogiczna Prymasa Tysiąclecia, pedagogiczny wymiar biografii, dziedzictwo kardynała Stefana Wyszyńskiego.

28 A. Gronkowska, Alina Rynio, *Pedagogiczne przesłanie Kardynała Stefana Wyszyńskiego polskiego błogosławionego*, Kraków: Wydawnictwo „Scriptum”, 2024, ss. 303. ISBN: 978-83-68252-12-5 (recenzja), „Roczniki Pedagogiczne”, 17 (2025) nr 1, s. 115, DOI: 10.18290/rped25171.10.

Bibliografia

- Rynio A., *Bibliografia*, w: *W służbie Bogu i człowiekowi. Księga jubileuszowa dedykowana Pani Profesor Alinie Rynio*, red. K. Braun, M. Łobacz, I. Szewczak, Lublin 2024, s. 31–50.
- Gronkowska A., *Alina Rynio, Pedagogiczne przesłanie Kardynała Stefana Wyszyńskiego polskiego błogosławionego*, Kraków: Wydawnictwo „Scriptum”, 2024, ss. 303. ISBN: 978-83-68252-12-5 (recenzja), „Roczniki Pedagogiczne”, 17 (2025) nr 1, s. 113–115, DOI: 10.18290/rped25171.10.
- Mazur M., *O Człowieku tendencyjnym... Obraz nowego człowieka w propagandzie komunistycznej w okresie Polski Ludowej i PRL 1944–1956*, Lublin 2009.
- Rynio A., *Idea narodu i odpowiedzialności za naród w kazaniach millenijnych Czcigodnego Sługi Bożego Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Lublin 2020.
- Rynio A., *Pedagogiczne przesłanie Kardynała Stefana Wyszyńskiego polskiego błogosławionego*, Lublin–Kraków 2024.
- Rynio A., *Specyfika profilu badań podejmowanych w Katedrze Pedagogiki Chrześcijańskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, w: *Edukacja i wychowanie od XIX wieku do współczesności. Wybrane zagadnienia w kontekście badań historycznych i pedagogicznych*, red. P. Juško, Tarnów 2021, s. 237–255.
- Rynio A., *Wychowanie do odpowiedzialności za naród w kazaniach millenijnych Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Summary”, 34/35 (1985/86) s. 229–239.
- Rynio A., *Wychowanie młodzieży w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Lublin 1995; wyd. 2 popr., Lublin 2001.
- Społeczna potrzeba pamięci. Osoba i dzieło Kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia*, red. A. Rynio, M. Parzyšek, Lublin 2017.
- Śliwerski B., *Pedagogia Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, „Polska Myśl Pedagogiczna”, 7 (2021) s. 19–35, DOI: 10.4467/24504564PMP.21.001.13931.